

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 3	Стр. 1103-1116	Ниш	јул - септембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 159.923.3 + 159.922.4] (=163.41)

Оригиналан научни рад
Примљено: 21.05. 2012.
Ревидирана верзија: 25.09. 2012.

Александра Костић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за психологију
Ниш
Јасмина Недељковић
Факултет за правне и пословне студије
„Лазар Вркатић“
Нови Сад

САМОЕФИКАСНОСТ И ВРЕМЕНСКА ОРИЈЕНТАЦИЈА КОД СТУДЕНАТА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ*

Апстракт

Циљ овог истраживања је да установи успешност предвиђања степена самоефикасности у зависности од пет димензија временске оријентације. Зимбардо и Бојд (Zimbardo & Boyd, 1999) сматрају да је временска оријентација релативно стабилна карактеристика личности коју одређују култура, образовање, религија, социјална класа и породица појединца. Према овим ауторима, постоји пет фактора временске оријентације: негативна прошлост, хедонистичка садашњост, будућност, позитивна прошлост и фаталистичка садашњост. Конструкт самоефикасност одражава оптимистичко самоверовање (Schwarzer, 1992) које олакшава постављање циљева, напорно инвестирање, истрајавање пред препрекама и опоравак од неуспеха. Може се посматрати као позитиван фактор отпорности. У истраживању је испитано 135 студената оба пола. Примењени су Зимбардов и Бојдов инвентар временске перспективе (ZTPI, 1997) и Скала генерализоване самоефикасности (Jerusalem & Schwarzer, 1979). Резултати су показали да је коефицијент мултипле корелације од 0.59, статистички значајан. Између скупа предиктора, узетих заједно, са једне стране, и самоефикасности са друге стране, постоји линеарна повезаност у популацији. Део укупног варијабилитета критеријумске варијабле који се може објаснити на основу разлика испитаника у погледу временске оријентације је 32% (прилагођени коефицијент мултипле детерминације је 0.319). Највећи парцијални допринос објашњењу индивидуал-

aleksandrakost@gmail.com

* Припремљено у оквиру пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074), који се реализује на Универзитету у Нишу, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

них разлика у погледу самоефикасности има „хедонистичка садашњост“. Затим следе „оријентација ка будућности“, „фаталистичка садашњост“ и „негативна прошлост“. Једини предиктор који нема парцијални допринос је „позитивна прошлост“. Закључак је да је самоефикасност израженија код енергичних, нерелигиозних, веома организованих и посвећених испитаника који имају богате интерперсоналне односе и који не верују у судбину.

Кључне речи: самоефикасност, пет фактора временске оријентације, индивидуалне разлике, студенти

SELF-EFFICACY AND TIME ORIENTATION IN STUDENTS OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

Abstract

The goal of this research is to determine the rate of success in predicting a level of self-efficacy against five time orientation dimensions. Zimbardo and Boyd (1999) think that time orientation is a relatively stable personality trait determined by the individual's culture, education, religion, social class, and family. According to these authors there are five time orientation factors: past negative, present hedonistic, future, past positive and present fatalistic. The self-efficacy construct reflects optimistic self-beliefs (Schwarzer, 1992), which facilitates the setting of goals, effortful investment, perseverance in spite of obstacles, and recovery from failure. It may be viewed as a positive resistance factor. The study comprised 135 students of both sexes. Zimbardo and Boyd's Time Perspective Inventory (ZTPI, 1997) and the General Self-Efficacy Scale (Jerusalem & Schwarzer, 1979) were used. Results have shown that the 0.59 multiple correlation coefficient is statistically significant. There is a linear correlation in the population between the set of predictors taken together on the one hand and self-efficacy on the other. A part of total variability of the criterion variable that can be explained based on the differences among students in terms of time orientation is 32% (the accommodated multiple determination coefficient is 0.319). In terms of individual segments, the "present hedonistic" provides the biggest individual contribution to the explanation of individual differences in terms of self-efficacy. "Future orientation", "present fatalistic" and "past negative" follow. The only predictor which does not provide this partial contribution is "past positive". The conclusion is that self-efficacy is more prominent in energetic, non-religious, very organized and committed participants with rich interpersonal relations who do not believe in destiny.

Key Words: Self-Efficacy, Five time orientation factors, Individual differences, Students

УВОД

Доминантна временска оријентација свакако одсликава вредности, уверења, наше ставове према времену, али и перцепцију нашег поверења у сопствену ефикасност. Да ли степен ослањања на сопствене снаге и увереност да можемо потпуно контролисати исходе својих активности зависи од тога колико често мислимо на време које је прошло, на оно у коме живимо или време које долази? Да ли су наша позитивна или негативна сећања на прошлост, значајне одреднице опажене самоефикасности? Да ли посвећеност садашњем тренутку, фаталистичко или хедонистичко поимање садашњости, утиче на ниво нашег самопоуздања и доживљај компетентности? Да ли самоефикасност расте са доминацијом оријентације ка будућности?

Покушаћемо да дамо одговоре на нека од поменутих питања, представљајући и разматрајући резултате нашег истраживања о односу самоефикасности и доминантне временске перспективе, код студената српске националности Филозофског факултета у Нишу. Претпостављамо да откривање предиктора опажене самоефикасности може бити значајно за процесе модернизације и европске интеграције у које смо се укључили.

ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Основни проблем нашег истраживања је испитивање односа доминантне временске оријентације и нивоа опажене самоефикасности код студената српске националности. Поставља се питање да ли се на основу утврђене доминантне временске оријентације појединца или етничке групе, може предвидети ниво њихове самоефикасности? Овде се полази од тога да и у случају појединца, и у случају групе (етничка), постоји изграђен доминантан начин мишљења о прошлом, садашњем и будућем времену, заснован на постојећем систему вредности и релевантним културним обрасцима (Zimbardo & Boyd, 2008). Током социјализације, долази до интернализације културних образаца тако да однос према времену постаје релативно стабилна, доследна карактеристика понашања. Концепт односа према времену који је специфичан за културу, постаје део садржаја колективне свести.

Истраживања показују да и опажена самоефикасност и временска перспектива играју фундаменталну улогу у мотивисању понашања. Веровање у сопствену ефикасност, односно веровање да ће особа моћи да у пуној мери контролише исходе постављених циљева, упркос ометајућим догађајима и препрекама, представља снажан извор мотивације. Бандура (Bandura, 1997) је сматрао да је мотивација, великим делом, детерминисана когнитивним репрезентацијама будућих стања – очекиваним исходима замишљених циљева. Исто-времено, многи социјално-когнитивни теоретичари (Bandura, 1991;

Karniol & Ross, 1996), добили су емпиријске доказе да оријентација према будућности има значајну улогу у мотивацији. Према њиховим резултатима, они који су више оријентисани према будућности имају већу способност да поставе циљеве и осмисле планове да их достигну (Zaleski, 1994). Њихово понашање постаје функционално у односу на циљ коме теже, потенцијале којима мисле да располажу и време које су предвидели. Наша претпоставка о односу временске димензије *будућност* и *опажене самоефикасности*, заснива се на Бандурином схватању мотивације и резултатима истраживања америчких субјеката.

Концепт самоефикасности који је проистекао из Бандурине социо-когнитивне теорије (1986), омогућио је разумевање утицаја срединских фактора на понашање особе. Уколико нам је јасно на који начин особа когнитивно обрађује информацију да би дошла до жељених резултата, како доживљава прошло, садашње и будуће време, не само да ће нам бити јасно како се она понаша већ и како ће се понашати у будућности. Веровање у самоефикасност формира језгро ових когнитивних процеса. Бандура је дефинисао концепт самоефикасности подразумевајући комбинацију специфичних способности особе која је у стању да открије значења у својој средини, да планира алтернативне стратегије (да узима у обзир време), да учи кроз опсервацију, да регулише сопствено понашање. Ове способности имају капацитет да омогуће особи да детерминише своју судбину и обезбеди психичко благостање. Особа има мотивацију да се носи са тешким ситуацијама јер је уверена да са њима може изаћи на крај. Висок ниво самоефикасности обезбеђује неколико позитивних консеквенци за ту особу. Особа која има снажна уверења о сопственој ефикасности обично прави добре изборе, има реалистичне аспирације, ангажује се око својих циљева и у стању је да оцени у којој мери они одговарају њеним капацитетима. Да ли наш став према времену може да предвиди ниво самоефикасности?

Претпоставили смо шта би могло да се догоди са наглашеном оријентацијом према будућности. Поставља се питање какав је однос осталих временских перспектива (оријентација) и опажене самоефикасности? Да ли хедонистички или фаталистички однос према садашњости, позитиван или негативан према прошлости, могу предвидети ниво поверења у сопствене капацитете током неке активности? Такође нас занима да ли се на узорку српских студената издваја неки специфичан однос двеју варијабли: временске перспективе и самоефикасности, што би могло да представља један од карактеристика националног идентитета.

Значај истраживања

Истраживање има и теоријски и практичан значај. Теоријски значај се огледа у долажењу до нових сазнања која објашњавају неке аспекте односа *самоефикасност - временска перспектива*, на српском узорку, на коме овај однос до сада није провераван. То би могао бити и податак о специфичности српског *идентитета* изграђеног током социјализације, а показаног кроз перцепцију самоефикасности и оријентацију према времену. Уколико се установи да се ниво опажене самоефикасности може предвидети у зависности од доминантне оријентације према времену, то би могло имати важне практичне импликације за све *европске процесе интеграције* у које су се Срби укључили.

Циљ истраживања

Циљ овог истраживања је да установи могућност успешног предвиђања степена опажене самоефикасности у зависности од пет димензија временске оријентације (позитивна прошлост, негативна прошлост, хедонистичка садашњост, фаталистичка садашњост, будућност).

Варијабле истраживања

1. Независне - предикторске варијабле

У предикторске варијабле убрајамо *пет димензија временске оријентације*: позитивна прошлост, негативна прошлост, хедонистичка садашњост, фаталистичка садашњост и будућност.

2. Зависна - критеријумска варијабла

Критеријумску варијаблу представља *опажена самоефикасност*.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Општа хипотеза истраживања

Петофакторски модел временске перспективе значајно објашњава феномен опажене самоефикасности.

Специфична хипотеза истраживања

Временска димензија *будућност* је најбољи предиктор опажене самоефикасности.

ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМОВА

Самоефикасност

Појам опажене самоефикасности, који је установио Бандура (Bandura, 1986), говори о томе да је особа уверена да поседује личне

капацитете који јој допуштају да потпуно контролише исходе постављених циљева, упркос ометајућим догађајима, тешкоћама и препрекама. Опажена самоефикасност покреће интринзичку мотивацију, буди суштинско и дубоко интересовање особе и подстиче је на активност која је у складу са њеним циљевима. Ако је особа чврсто уверена у то да се може ослонити на своје способности и потенцијале, ако је убеђена да ће захваљујући томе бити успешна у одређеним ситуацијама, она ће се „ухватити у коштац“ са тешким и озбиљним задацима који ће јој представљати изазов, а не претњу. Она ће бити трајније усмерена на задатак и када наиђу тешкоће, лако ће успоставити и регулисати потребни ниво мотивације, неће бити склона брзом обесхрабрењу и лакој паду самопоуздања. Иако је перцепција самоефикасности заснована на субјективном доживљају сопствених капацитета и могућности да се изврши неки задатак, уверење у сопствену ефикасност у великој мери одређује начин на који особа мисли, осећа, бира, предузима, делује. Очекивање одређених исхода активности, као и јачање самоефикасности, може бити поткрепљено успешним претходним искуством, опажањем успешних људи у окружењу и похвалама особа које су уочиле капацитет и ефикасност дате особе.

Временска перспектива

Временска перспектива се односи на значај који особа у својим мислима придаје прошлости, садашњости или будућности (Hornik i Zakaу, 2010). Испоставља се да је став према времену веома индивидуалан и да се не могу установити два идентична става према временским димензијама. Ставови према времену могу варирати с обзиром на своју дирекцију и интензитет. Они могу бити позитивни или негативни, веома изражени или слаби. Заправо, наш доживљај прошлог, садашњег и будућег времена је обликован нашим емоционалним стањем, доминантном временском перспективом и карактеристикама заједнице у којој живимо.

У својој књизи (*The Time Paradox*), Зимбардо и Бојд (Zimbardo & Boyd, 2008) наводе неколико традиционалних одређења временске перспективе наглашавајући да су научници који су живели и деловали у различито време, ипак полазили од веома сличног концепта времена. Тако је Виљем Џејмс (William James), отац америчке психологије дефинисао временску перспективу као знање о прошлости или будућности, блиском и удаљеном које се увек меша са нашим знањем о садашњости. За Курта Левина (Kurt Lewin), оца социјалне психологије, временска перспектива је била свеукупно психолошко сагледавање и будућности и прошлости које се одсликавају у садашњем тренутку особе (Zimbardo & Boyd, 2008).

Зимбардо и Бојд (2008) износе да временска перспектива често представља несвестан лични став који свако од нас има према

времену. У складу са тим ставом, непрекидни ток егзистенције може бити смештен у пет категорија које нашим животима дају смисао, склад, значење, уређеност. Када мислимо и говоримо о прошлости, то чинимо у категоријама пријатних и непријатних успомена. Надамо се и ишчекујемо будућност делимично и у зависности од тога на који начин се сећамо прошлости. Истовремено, живимо у садашњем тренутку, уз покушај да у њему уживамо или се беспомоћно предамо садашњости која нам је судбински додељена. Став према времену је обично научен у култури у којој живимо. Формирају га и обликују породица, вршњаци, школа, медији, економски и социјални статус, религија, значајни животни догађаји и искуства. Културе се међусобно разликују по доминантној временској перспективи што је резултат различитог вредновања прошлости, садашњости и будућности.

Тридесетогодишња истраживања Зимбарда (Zimbardo) и Бојда (Boyd) су диференцирала пет главних временских перспектива: негативна прошлост, позитивна прошлост, хедонистичка садашњост, фаталистичка садашњост и будућност.

Етничка група

Група људи која има заједничко порекло, наслеђе, име, језик, културу (укључујући и религију), традицију, обичаје и ритуале, географски простор на коме живи, представља етничку групу. Код припадника једне етничке групе постоји формирана свест о идентификованој различитости у односу на припаднике друге етничке групе. Постоје различити показатељи етничитета – они су некада експлицитни, а некада имплицитни. Имплицитни индикатори етничке припадности (знања, вредности, уверења) имају посебну важност за формирање и разумевање опажене самоефикасности, односно уверености особе да су њени потенцијали довољни да превазиђу све препреке на путу до циља. Такође, имплицитни индикатори етничитета имају удела у формирању односа према времену које може бити од значаја за формирање опажене самоефикасности. И специфичан однос према наглашавању једне временске димензије и начин опажања самоефикасности могу бити одреднице *етничког идентитета*.

МЕТОД

Узорак

Узорак испитаника је чинило 135 студената, српске националности, на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Њихова просечна старост је 22.02 (сд = 1.948) године. Када је у питању полна структура, у истраживању је учествовало 44 испитаника (32.6%) и 91 испитаница (67.4%).

Инструменти

Зимбардов упитник временске перспективе (ZTPI). Зимбардов *Упитник временске перспективе (Zimbardo Time Perspective Inventory; Zimbardo & Boyd, 1999)* садржи 56 ставки које мере испитаникова веровања, преференције и вредности које се односе на темпорално искуство. Факторском анализом је идентификовано пет димензија које су назване: *негативна прошлост*, генерално негативан, аверзиван поглед на прошлост („*Мислим на лоше ствари које су ми се десиле*“); *хедонистичка садашњост*, хедонистички ставови према времену и животу који подразумевају уживање али и ризик („*Постојање ризика чини мој живот узбудљивим*“); *будућност*, планирање циљева и постигнућа („*Способан сам да се одупрем искушењима када знам да постоји посао који мора бити завршен*“); *позитивна прошлост*, сентименталан и позитиван став према прошлости („*Уживам да причам о добрим старим временима*“); и *фаталистичка садашњост*, став безнађа према будућности и животу („*Мој живот контролишу силе на које ја немам утицај*“). Ајтеми су политомни, у Ликертовом формату, од 1 до 5. Поузданост упитника је 0.74.

Скала генерализоване самоефикасности (GSE). Скала генерализоване самоефикасности (*The General Self-Efficacy Scale, GSE*) је психометријска скала са 10 ајтема који су конструисани да утврде оптимистичку самоувереност особе која сматра да је у стању да се носи и изађе на крај са различитим и тешким захтевима живота. Скала је конструисана у Немачкој, 1981. Развили су је Матијас Јерусалем и Ралф Шварцер (*Matthias Jerusalem & Ralf Schwarzer*). Скала је коришћена у многим студијама у којима је учествовало више хиљада испитаника. За разлику од других скала које су мериле оптимизам, ова скала се експлицитно односила на оцену уверености да лични потенцијали контролишу исходе сопствених активности, односно да су активности које особа предузима одговорне за успешне исходе. Опажена самоефикасност је оперативни конструкт. Поузданост скале је .85.

Процедура истраживања

Истраживање је спроведено током априла 2011. године. Студенти су испитивани под истим условима и под контролом стручног лица. Пре него што су почели да попуњавају упитнике, испитаници су упознати са сврхом истраживања, начином одговарања и условима под којима се истраживање реализује (било је анонимно). Испитаници су, такође, били замољени да пажљиво провере да ли су одговорили на сва питања у упитницима. Испитаницима је било потребно око 30 минута да одговоре на сва питања.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Табела 1 показује минималне, максималне и просечне вредности испитиваних варијабли, опажене самоефикасности и пет временских димензија: негативне и позитивне прошлости, хедонистичке и фаталистичке садашњости, будућности.

Табела 1: Просечна израженост мерених варијабли

Table 1: The average expression of the measured variables

	минимум	максимум	АС	СД
самоефикасност	23.00	40.00	31.75	4.293
негативна прошлост	1.00	5.00	2.34	.682
хедонистичка садашњост	2.13	4.73	3.46	.530
будућност	1.23	4.23	3.15	.598
позитивна прошлост	1.89	4.67	3.49	.556
фаталистичка садашњост	1.33	4.22	2.38	.561

Да би се добио бољи увид у однос зависне варијабле (критеријумске) и независних (предикторских) варијабли испитана је њихова повезаност.

Табела 2: Повезаност самоефикасности и димензија временске перспективе

Table 2: Correlation between self-efficacy and time perspective dimension

		негативна прошлост	хедонистичка садашњост	будућност	позитивна прошлост	фаталистичка садашњост
самоефикасност	р	-.387	.180	.245	.104	-.402
	сиг	.000	.038	.004	.232	.000

Као што се у Табели 2 може видети, опажена самоефикасност значајно негативно корелира са негативном прошлошћу и фаталистичком садашњошћу. Самоефикасност опада код испитаника који имају негативна сећања на своју прошлост и не преузимају одговорност за садашње догађаје. Нижа, позитивна али значајна повезаност, добијена је са хедонистичком садашњошћу и будућношћу. Окренутост плановима и циљевима, као и склоност уживању повећавају самоефикасност.

Основно истраживачко питање, које је било формулисано у оквиру опште хипотезе гласило је: Да ли се може предвидети промена у самоефикасности на основу односа према временској перспективи? На основно истраживачко питање, одговорено је применом регресионе анализе у којој је критеријумска варијабла била самоефикасност, а предикторске варијабле - димензије временске перспективе.

Табела 3: резултат регресионе анализе

Table 3: Results of regression analysis

Модел	R	R ²	Ф	Сиг
1	.588	.345	13.394	.000

Регресиона анализа је показала да се на основу односа према временској перспективи могу предвидети промене у нивоу опажене самоефикасности и да је предвиђање статистички значајно. Добијен је један статистички значајан модел који објашњава 34.5% варијансе када је реч о варијабли *самоефикасност*, у оквиру испитиваног узорка испитаника.

Друго истраживачко питање, формулисано у оквиру специфичне хипотезе, гласило је: Који су предиктори најбољи, а који најслабији у предвиђању промена у нивоу самоефикасности?

Табела 4: Значајност предиктора

Table 4: Significance of predictor

	B	t - тест	сиг
негативна прошлост	-.234	2.667	.009
хедонистичка садашњост	.323	4.257	.000
будућност	.271	3.514	.001
позитивна прошлост	.087	1.155	.250
фаталистичка садашњост	-.301	3.323	.001

Као најјачи предиктор у регресионом моделу, издваја се *хедонистичка садашњост*, а затим *будућност*. Следе *фаталистичка садашњост* и последњи значајан предиктор *негативна прошлост*. Из модела је као предиктор изостала *позитивна прошлост*, јер се њен утицај није показао статистички значајним.

На основу ових резултата, може се закључити да ће високу опажену самоефикасност имати особа са високим скоровима на *хедонистичкој садашњости* и *будућности* и ниске скорове на *фаталистичкој садашњости* и *негативној прошлости*.

ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су потврдили да су све претпостављене временске оријентације, осим позитивне оријентације према прошлости, статистички значајни предиктори опажене самоефикасности. Две временске оријентације имају позитивну, а две негативну повезаност са критеријумском варијаблом (самоефикасност). Наиме, испоставља се да особе које теже свему што доноси задовољство, а

избегавају све што проузрокује нелагодност, непријатност и бол, имају више поверења у своје капацитете на путу до остварења постављених циљева, него особе које нису хедонисти. На први поглед је тешко замислити да наглашено хедонистички став према садашњости може бити добар предиктор високог нивоа опажене самоефикасности. Не чини се вероватним да они који теже новим узбуђењима, непосредном задовољењу, сталној стимулацији и брзо исплативим активностима, могу изградити дубоку увереност у сопствену могућност да потпуно контролишу исходе својих активности, упркос тешкоћама са којима се сусрећу. Резултати истраживања показују да хедонисти то ипак могу. У објашњењу предикторске улоге хедонистичке оријентације треба поћи од резултата ранијих истраживања. Нека ранија истраживања (Костић, Гавриловић, Недељковић, 2011) указују да је *хедонистичка садашњост* доминантна временска перспектива у испитиваној српској популацији. У истраживању на које се позивамо, испитивану популацију су чинили студенти, млади људи који су, у оквиру транзиције, уз друге вредности, прихватили попуњене хедонистичке моделе са запада, истовремено желећи да се ослободе аномичне садашњости, трауматичних слика прошлости, али и представа о неизвесној будућности. На чему хедонисти заснивају свој оптимистичан став према сопственим потенцијалима? Одговор је: на активној усмерености према оним аспектима садашњости који омогућавају доживљај задовољства животом. Активна усмереност према садашњости не подразумева потпуно занемаривање прошлости и будућности већ ограничавање утицаја негативних емоција које су повезане са прошлошћу (туга, чежња), или са будућношћу (анксиозност) (Chu, 1993; Fraise, 1963). Концентрисаност на садашњост фаворизује активности које су повезане са формулисањем и достизањем циљева. Особе које су потпуно окренуте стратегији „овде и сада“ у стању су да веома ефикасно делују и остваре специфичне циљеве који их воде ка реализацији главног циља. Способност да се буде посвећен тренутку повезана је са способношћу да се осети задовољство када се оствари циљ. Ако особа интензивно јури за постављеним циљевима, она се не може усмерити на садашњи тренутак, не може уживати у оствареним циљевима јер ће њена очекивања непрекидно расти, тако да ће она веровати да ће тек на крају доживети потпуну сатисфакцију (Sobol-Kwapinska & Oles, 2007). Другим речима, особа која је искључиво оријентисана на остварење циља у будућности, није у стању да ужива у садашњем постигнућу. Насупрот њој, особа која је хедонистички оријентисана према садашњости, добиће довољно поткрепљења за своју оптимистичну слику о капацитетима којима располаже.

Показало се да је *будућност* друга значајна временска перспектива у предвиђању опажене самоефикасности. Било је логично

претпоставити да наглашена оријентација према будућности великим делом омогућава високу самоефикасност (Bandura, 1991; Karniol & Ross, 1996). Истовремено, и усмереност према будућности, и самоефикасност чине неопходне услове за развијање мотива постигнућа. Ако се под самоефикасношћу подразумева опажена компетентност да се достигне циљ, временска перспектива се узима као нечија оријентација према циљу. Људи који верују да могу да допринесу жељеним променама и виде јачу повезаност између садашњих активности и будућних последица, више се ангажују и интензивније баве достизањем постављених циљева у будућности (Бандура, 1997). Они имају више енергије, детаљније планирају, проводе више сати у учењу, имају боље оцене, теже наградама. Такође су отворенији, креативнији, самопозданији, имају бољу контролу ега, разматрају будуће последице садашњих активности, теже усклађености, верују у сопствене капацитете који су одговорни за њихове успехе.

Насупрот њима, они који не верују да имају способност да утичу на ток догађаја, они који верују у судбинску предодређеност и који се због тога осећају беспомоћно, имају мали подстицај да се оријентишу према будућности и постављају удаљене циљеве. Они имају фаталистички став према садашњости и адаптирају се на такво становиште. Изражена *фаталистичка оријентација према садашњости* онемогућава високу самоефикасност, што и потврђује добијена негативна повезаност ових варијабли. Особе које имају мањак енергије, ниску контролу ега, нижи степен отворености, незаинтересованост за будуће последице садашњих активности, ниско самопоштовање, малу могућност контроле импулса, ниже постигнуће, тешко могу да изграде сигурност да ће уз помоћ сопствених капацитета савладати све препреке које их чекају. Због тога је ова временска оријентација значајан предиктор ниске опажене самоефикасности.

Код испитаника код којих је утврђена *негативна оријентација према прошлости*, може се предвидети ниска опажена самоефикасност. Ово може бити последица објективно трауматичне прошлости, стварних ранијих неуспеха, реалног негативног искуства, али и негативне реконструкције и интерпретације догађаја из различитих разлога. Особе са израженом негативном оријентацијом према прошлости немају много енергије, недостаје им контрола ега, стидљивије су, имају ниско самопоштовање и самопоздање, нису заинтересоване да антиципирају које су будуће последице њихових садашњих активности. Из тога произилази неповерење у сопствене снаге и убеђеност да се не могу ослонити на себе уколико наиђу на тешкоће. Опажена компетентност је ниска.

ЗИТЕПАТВА

- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). New York: Academic Press. (Reprinted in H. Friedman [Ed.], *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, 1998).
- Boyd J.N. & Zimbardo P.G. (2005). Time perspective, health, and risk taking. In A. Strathman, J. Joireman (eds.), *Understanding Behavior in the Context of Time*, Mahwah, Erlbaum.
- Lennings, C. L., Burns, A. M., & Cooney, G. (1998). The profiles of time perspective and personality: Developmental considerations. *Journal of Psychology*, 132(6), 629-641.
- Syrцова A., Mitina O.V., Bojd D., Davydova I. S., Zimbardo Ph., Neprihaho T.L., Nikitina E.A., Semenova N.S., Fieulaine Nicolas, Jasnaja V.A. (2007). The Phenomenon of Time Perspective across Different Cultures: Review of Researches Using ZTPI Scale. *Cultural-Historical Psychology*, 4, 19-31.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-difference metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1271-1288.
- Zimbardo, P. G. & Boyd, J. N. (2008), *The time paradox, The New Psychology of Time that Will Change Your Life*, Free Press, Simon & Schuster, Inc.

Aleksandra Kostić, University of Niš, Faculty of Philosophy , Department of Psychology, Niš

Jasmina Nedeljković, Faculty of Legal and Business Studies "Lazar Vrkatić", Novi Sad

SELF-EFFICACY AND TIME ORIENTATION IN STUDENTS OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ

Summary

In this research we tried to establish whether the pronounced attitude to a particular time perspective can be a significant predictor of the level of perceived self-efficacy. Time perspective (orientation) was defined in keeping with Zimbardo and Boyd's concept (Zimbardo & Boyd, 2008), as the attitude of a person towards his or her past, present and future. One cannot find two persons sharing an identical attitude to time, which means that time orientation can be considered a relatively stable individual characteristic, which makes one's behavior consistent. A person can have a rather positive or negative attitude to his or her past, a hedonistic or fatalistic attitude to the present, but also a strongly positive attitude to the future. The concept of perceived self-efficacy (Bandura, 1994) relates to the subjective experience of those personal capacities which the person believes allow her to achieve the positive outcomes of activities, in spite of the problems and difficulties encountered along the way. Both attitude to time and perceived self-efficacy represent important conditions for developing the achievement motive. In addition to studying the importance of the predictor role of time orientation dimensions in the change of perceived self-efficacy levels, it was also important to consider the relationship of these two variables on the sample of Serbian participants, a population as yet unstudied in this respect.

The sample gathered students of the Faculty of Philosophy, University of Nis (135). Their average age was 22.02 years. The study included more ladies (67.4%) than men (32.6%). The respondents were Serbian. In the study, the following instruments were used: Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI, Zimbardo & Boyd, 1999), whose reliability is 0.74 and The General Self-Efficacy Scale (GSE, Jerusalem & Schwarzer, 1981), whose reliability is .85. The research was carried out in 2011.

In order to get the answer to the principal research question – on the role of time dimensions in predicting the level of perceived self-efficacy – we used regression analysis in which self-efficacy was the criterion variable, and time perspective dimensions were predictor variables. The general hypothesis was confirmed for four out of five time dimensions studied. All dimensions, except past positive, had a statistically significant role in predicting the level of perceived self-efficacy. The time dimension present hedonistic was the strongest predictor in the regression model, which was not formulated in the specific hypothesis. Results showed that hedonistically oriented respondents had more confidence in their own capacities since they believed they could rely on those capacities in case they should face a problem on the way to their goals. This is a very interesting result since it suggests that, due to specific circumstances in which they lived (isolation, sanctions, bombardment, wars), our participants had to turn to current pleasures, avoiding memories of the dark images of the past or anticipation of the uncertain, insecure future. Active reliance on and commitment to the present moment enables one to efficiently pursue current goals and enjoy their achievement. The person can count on the result in which the attainment of goals will provide not only pleasure but also confidence in his or her own capacities. The assumed predictor effect of the orientation to the future (specific hypothesis) was fully corroborated. Respondents with this dominant orientation have a lot of energy, they make realistic plans and set realistic goals, choose good strategies for accomplishing them, have enough self-confidence, are emotionally stable and controlled, and their high perceived self-efficacy corresponds to reality. The study showed that persons with the predominant fatalistic orientation to the present had low self-efficacy levels. Since they believe in predestination, a fate they cannot influence, they have little self-confidence, little energy, they are not interested in considering future consequences of their present activities. Perceived self-efficacy is congruent with these tendencies. The final relevant predictor of perceived self-efficacy is a negative orientation to the past. Respondents with this attitude to the past have insufficient trust in their own capacities, they do not think they can overcome obstacles on the road to their goals, they have little energy for work. This may be a consequence of actual failures and bad experiences from the past, but also a result of the negative reconstruction of the past.

The conclusion is that self-efficacy is more prominent in energetic, very organized and committed participants with rich interpersonal relations who do not believe in destiny and who will become involved in the European integrations process easily and readily, trusting their own potentials.